

Prédikátor 3,1-15 — A fatalizmustól az istenfélelemig

1. Amit a textusról tudni kell – exegetikai megértés

Tartalmi szempontból a Prédikátor könyve az Ószövetség egyik sajátos alkotása. Keletkezését a tudósok többnyire a Kr.e. 3. századra helyezik.¹ Szövegében megfigyelhetők a késői héber nyelv sajátosságai, sőt megjelenik itt néhány perzsa és több arám kifejezés is. A kijelölt fejezetben is találkozunk olyan kifejezésekkel, amelyek korábbi bibliai könyvekben nem fordulnak elő, vagy amelyek itt speciális értelemben jelennek meg. Egyes szavak pedig a hellén világ hatalmas gazdasági apparátusának szellemiségét idézik. Pl. יִתְרוֹן *jitrón*, „haszon” (3,9; vö. még 1,3; 2,11.13; 5,8.15; 7,12; 10,11.12), עָמַל *ámél*, „fáradozás, igyekezet” (3,9; még további 24 alkalommal itt), עֲנִין *inján*, „dolog, ügy” (3,10; vö. 1,13; 2,23.26; 4,8; 5,2.13; 8,16).

Az 1.v.-et tekinthetjük a perikópa feliratának, címének, vagy mottójának. A זֶמַן *zömán* és עֵת *ét* rokon értelmű kifejezések és jelentésükben valószínűleg nem sok eltérés van („alkalom, idő; dátum”).² Az ismertebb *ét* a következő versekben refrénszerűen ismétlődik. A חֶפֶץ *chéfec* nem „tetszés, kedv” értelemben jelenik meg itt, hanem mint „dolog, ügy” (arám hatás, vö. héber דָּבָר *dábár*). „Az ég alatt” (תַּחַת הַשָּׁמַיִם *tachat hassámájim*) a könyv egyik kulcskifejezése (1,13; 2,3; ennek szinonimája, „a nap alatt” többször előfordul), a prédikátor megfigyeléseinek a színterét jelöli. „Az ég alatt” az emberi lét korlátaira mutat, de azáltal, hogy emlékezteti olvasóit, hogy életük az „ég alatti” világban zajlik, egyúttal óvja is őket attól, hogy elfeledkezzenek az ég fölötti világról.

A 3,2-8-ban található felsorolás 7x2 párhuzamos verssorra épül, amelynek mindegyike ellentéteket tartalmaz. Emellett a két párhuzamos verssor többnyire hasonló gondolatot fejez ki (szül(et)és – halál, plántálás – kigyomlálás; keresés – vesztés, megőrzés – eldobás; szeretés – gyűlölés, hadakozás – békesség; stb.).³ A

¹ A részletekhez lásd pl. az 6. pont alatt megjelölt irodalmat.

² Az עֵת *ét* szóval ellentétben a זֶמַן *zömán* idegen, talán arámi eredetű. Vö. továbbá a זֶמַן וְעֵדָן *zöman vöiddán* „ideig-óráig” kifejezést (Dán 2,21; 7,12).

³ Ha ez igaz, akkor a kövek egybegyűjtése az öleléssel áll összefüggésben, és talán a házépítést, a családalapítást szimbolizálja. A kövek szétszórása pedig a szerelem és az élet elmúlására, a ház köveinek elhordására utalhat (3,5). A varrás és szakítás pedig a bőjti és gyászos hallgatással

hetes a teljesség száma is; az idő az emberi élet minden területét meghatározza.⁴ Azonban a párban megjelenő kifejezések leegyszerűsítve úgy is tekinthetők, mint amelyek az élet és halál ellentétének különböző aspektusait jelképezik és így az élet és elmúlás hangulatát idézik.

Kérdés, hogy hogyan értelmezendő az ismétlődő „ideje van” (יָתָּה *ét lö*) szókapcsolat? A kifejezés utalhat arra, hogy az események időben behatároltak, nem akármikor történhetnek meg (mindennek megvan a *maga* ideje), csak ki kell várni. Ez azért kevésbé valószínű, mert nehezen vonatkoztatható a negatív eseményekre. De a kifejezést úgy is lehet értelmezni, hogy mindenre *van* idő, azaz egyszer mindez bekövetkezik az ember élete során. A hangsúly nem az ember lehetőségein van,⁵ hanem inkább azon, hogy előbb utóbb elkerülhetetlenül bekövetkezik. A negatív és pozitív események sorrendje nem szabályszerű, nem kiszámítható: hol pozitív az első és negatív a második, hol pedig fordítva. Mégis van ebben a listában egy bizonyos monotonia, hasonlóan az 1,3-11-hoz.⁶ A visszatérő „mindennek ideje van” pedig fokozza azt a ciklikusságot, amelyre a Prédikátor föl akarja hívni a figyelmet (1,9; 3,15).

A 9. v. kulcsfontosságú fordulatot hoz a prédikátor érvelésében. Kérdése, hogy mi haszna (יִתְרוֹן *jitrón*) van az embernek minden fáradozásából? (A 9-10. versek kifejezései az üzleti világ szellemét idézik és egyfajta utilitarista szemléletre utalnak.) Ha az élet valóban pozitív és negatív események szabályszerű (sorsszerű?) és kikerülhetetlen váltakozása, akkor mi értelme van annak, hogy fáradozzon az ember a nap alatt? Végül is mindennel, amit az ember tesz, azt szeretné elérni, hogy elkerülje a negatív eseményeket és állandósítsa a pozitíveket. Világos ebből a kérdésből, hogy a Prédikátor itt nem az alkalmas idő felismerésének fontosságáról beszél,⁷ hanem az állandóan visszatérő és elháríthatatlanul ismétlődő események foglalkoztatják.

A 3,10-15 a saját következtetéseit tartalmazza. A tapasztalatait a רָאִיתִי *ráítí* „lát-tam” (3,10), יָדַעְתִּי *jádatí* „megtudtam” (3,12.14) kezdetű versekben foglalja össze.⁸ A prédikátor olyan ember, akit csak a saját tapasztalatai alapján gyűjtött ismeretei

együtt járó ruha megvasogatását jelentheti. Annak összevarrása és a beszéd a gyászos hallgatás feloldásának a jele (3,7).

⁴ Krüger, *Kohelet*, 156.

⁵ Szemben Krüger, *Kohelet*, 156, véleményével.

⁶ A két perikópa hasonló szerkezetére hívja fel a figyelmet Krüger, *Kohelet*, 154-155. Vö. 1,4: egyik nemzetség megy – másik jön; 1,5: a nap feltámad – lenyugszik; 1,6: a szél délről északra megy és vissza; 1,7: a folyó a tengerbe siet – a tengerből újra visszakerül. Az 1,3 indítókérdése ugyanaz, mint 3,9.

⁷ Így pl. Von Rad, *Weisheit*, 183-184, aki a 3,1-8-at önálló szövegegységként elemzi.

⁸ Vö. további következtetésekhez a 3,16 (még ezt is láttam), 17 és 18-t (ezt mondtam magamnak).

győznek meg. Az atyák hagyományai, a közösségi tradíció, az ősi hitismeret itt nem jut szóhoz; amennyiben ezek megjelennek a könyvben, csak a polémia kedvéért kerülnek elő (lásd alább). Meddig jut el az az ember, aki figyelmen kívül hagyja az ősök hitét és egyedül indul el az istenkeresés útján? A 10-15. versek előbb az Isten cselekedetének megfigyeléséről beszélnek, majd azután, ezzel társítva, arra nézve von le következtetést, hogy mit tehet az ember. Eddig Istenről nem volt szó, csak az élet monoton ritmusáról. Most kinyílik a menny fölötti perspektíva és bekerül a képbe Isten.

Először elmondja, hogy Isten mindent szépen (יָפָה *jáfe*) a maga idejében (עַתָּה *ét*) cselekedett. Bár a Prédikátor itt elsősorban a teremtésre utalhat⁹ (amely a 3,2-8 7-es szerkezetéhez hasonlóan 7 napos periódus), mégis a kezdettől végig (מֵרֵאשִׁית וְעַד-סוֹף *mérós voad szóf*) tartó cselekedet valószínűleg a jövőt is magában foglalja. Isten az időt (עֹלָם *ólám*) az ember elméjébe (szívébe - לֵב *lév*) adja, de úgy, hogy az ember nem tudja kitalálni, hogy mit cselekszik Isten az elejétől a végéig. Az עֹלָם *ólám* itt nem az újszövetségi értelemben vett eljövendő örökkévalóságot jelenti, hanem azt a távoli időt, amely az emberöltőt meghaladja, beleértve a távoli múltat (1,10) és a távoli jövőt is (szemben az עַתָּה *ét* korlátoltságával). Az idő az ember tudatában van, de hogy mit és mikor cselekszik Isten csak visszafelé tudja megmondani.¹⁰ Világossá válik azonban az, hogy itt a 3,2-8 eseményeit értelmezi úgy, mint amelyeket Isten hoz az ember életébe. A 3,2-8-cal összefüggésben valaminek az ideje nemcsak jön, hanem Isten hozza. Ennek a szép (יָפָה *jáfe* = טוֹב *tón*) isteni tettek megfelelően egyfelől arra serkent, hogy az ember örüljön és cselekedjen jól (טוֹב *tón*) az ő életében (חַי *chajjá*). A 3,12 az örömet (שָׂמַח *számach*) és a jó cselekvését már nem korlátozza egyetlen alkalomra (a maga idejére), hanem az egész életre nézve érvényesíti. A 3,12 összehasonlítható a 2,24-gyel, amely szerint az ember mindennapja gyötrelmek és bánat.¹¹ Másfelől arra biztat, hogy a megszokott dolgokat (evés és ivás) is tanulja meg nem természetesnek venni, hanem ajándéknak tekinteni és örülni azoknak.

Másodszor Isten szép cselekedete a tökéletessé is jelenti, amely örökre (עֹלָם *ólám*) megmarad (3,14). A helyes emberi válasz nem az, hogy úgy véli, hogy kipótolhatja azt, vagy elvehet belőle (elégedetlen azzal), hanem hogy tiszteli (félti) őt ezért. Az Isten cselekedetei nem az értelmet célozzák meg, hanem félelmet

⁹ Krüger, *Kohelet*, 172-73.

¹⁰ Egyértelműen ebbe az irányba mutat Préd 7,14: „A jó napokban élj a jóval, a rossz napokban pedig lásd be, hogy ezt is, amazt is Isten készítette azért, hogy az ember ne találja ki, mi következik.” Lásd még 8,17.

¹¹ Krüger, *Kohelet*, 176, a 3,11-t a 2,24 későbbi korrekciójának tekinti. Fontos azonban figyelni arra, hogy a 2,24 egy korábbi megállapítás, tényszerű közlés, a 3,11 pedig egy tanács a jövőre nézve, amelynek lehet 2,24 a kiindulópontja.

akarnak kiváltani. A megértés keresése helyett tehát (3,11), itt az istenfélelmet (אֱלֹהִים *járé*) javasolja. És itt kezdődik az igazi bölcsesség (Péld 1,7). Úgy tűnik, hogy 3,15 az 1,4-11 és 3,2-8 körforgásszerű zárt ciklikusságával ellentétben hangsúlyozza, hogy a világ ismétlődő dolgai a látszat ellenére nem maguktól működnek, hanem ezek mögött is Isten áll.

2. A perikópa megértése – teológiai összefüggések

A Préd 3,1 világosan elhatárolható a megelőző perikópától, azonban nem egészen egyértelmű az, hogy az hol ér véget. Így vannak, akik a 3,1-8-at önálló költeményként elemzik. Viszont az idő gondolata a 3,11.14.15.17 versekben is megjelenik, így valamilyen szinten ezek is megelőző versekkel együtt olvasandók.¹² Támogatja ezt az is, hogy a Préd-ra oly gyakran jellemző vitázó forma hiánya feltételezi, hogy a 8. v. nem a perikópa zárógondolata, hanem következnie kell még a prédikátor kiértékelésének.

A Prédikátor könyvének alapvető jellegzetessége az, hogy számtalan *ellentétes* gondolatot tartalmaz egymás mellett.¹³ Első olvasásra ez a zűrzavar látszatát keltetheti, amely az egyik oka volt annak, hogy Sammáj iskolája elutasította a könyv kanonicitását. Ezeket az ellentmondásokat úgy tűnik, nem lehet csupán az irodalomkritika segítségével értelmezni, hogy ti. a könyv különböző korok és szerzők szemléleteit és revízióit tükröznék. Az sem szolgál kielégítő magyarázattal, ha feltételezzük, hogy a szerző életének különböző periódusaiból jegyezte fel gondolatait, amelyek idővel a tapasztalat alapján módosultak. Nem valószínű az sem, hogy a könyv szerzője és a prédikátor két különböző személy lenne, és az ellentétek e két személy eltérő álláspontjait tükröznék. Egy napjainkban legtöbbször hangoztatott vélemény szerint a könyvön belüli ellentétek úgy magyarázhatók, hogy a prédikátor *idézeteket* vesz föl a könyvébe, amelyek a klasszikus bölcséletet képviselik, és amelyekhez hozzáfűzi a saját *vitázó* megjegyzéseit.¹⁴

A prédikátor tisztában van a Biblia nagy részével, jól ismeri a zsidóság erre az időre már kikristályosodott teológiáját. A fő teológiai áramlatot jól példázza a tágeret nyerő bölcsességirodalom (Példabeszédek, Sirák könyve, Bölcsességek könyve), a valamivel korábban keletkezett Krónikás történeti mű és az ekkor

¹² Blenkinsopp, *Ecclesiastes*, 57 (7. jegyzet), 60; Murphy, *Ecclesiastes*, 31.

¹³ Valójában maga a könyv is egy paradoxon, mert míg egyfelől bírálja a klasszikus bölcsességet (Préd 1-2), közben a saját mondanivalóját mégis a bölcséleti irodalom formájába önti.

¹⁴ A példákhoz lásd Schwienhorst-Schönberger, *Das Buch Kohelet*, 339-341. Az ókori bölcsességirodalomban elterjedt műfaj a mondanivaló párbeszédes formában való kifejtése (lásd pl. Jób könyve). Ennek egy továbbfejlesztett változata lenne az idézetekkel való vitázás.

kialakulóban levő apokaliptikus irodalom is. Ezeknek az alkotásoknak egyik jellegzetessége az, hogy a zsidó ember hitét bizonyos fokig racionalizálják, megmutatják, hogy milyen érvek alapján érdemes Istent szolgálni. Ez azt is jelenti, hogy Isten tevékenységét (jutalmazás, büntetés, stb.) is emberileg kiszámítható és értelmezhető törvényszerűség keretei között képzelik el.¹⁵ A prédikátor ezt a törvényszerűségeken alapuló világrendet veszi vizsgálat alá kétféle szempontból. Egyrészt (a Jób könyvének a szerzőjéhez hasonlóan) arra mutat rá, hogy bizonyos dolgok árnyaltabban működnek, mint azt mások vallják. Másrészt a klasszikus teológia egyoldalúságát úgy érzékelteti, hogy rámutat a zsákutcára (hiábavalóság), amelybe az vezethet. Nem véletlen tehát, hogy a Péld („ellenirodalom?”) mintájára a könyv szerzője is szándékosan a Salamon bölcsességeként mutatja be művét.

A babiloni fogság utáni kor időszemléletéről fontos információt találunk az apokaliptikus irodalomban, amely nagyjából a Préd-ral egyidejűleg vált az ókor virágzó műfajává. Az apokaliptikus irodalom időképe determinista, azaz hasonló ahhoz az időképhez, amely 3,1-8-ban a szerzőt foglalkoztatja. Nem kizárt, hogy ez a determinizmus szoros kapcsolatban áll a babiloni ómen-irodalommal, amelyek az emberi sors kikerülhetetlenségéről hasonló módon vélekedtek. A jóslás alapideológiája, hogy az idő (a jövő) kiszámítható és törvényszerű. A Préd azonban megkérdőjelezi azt, hogy ez a kiszámíthatóság motiváló tényező lenne, illetve hogy az valóban működik.

Bár a Préd 3-at többnyire másképpen magyarázzák, helyállónak tűnik Blenkinsopp megállapítása miszerint a 3,2-8-at is egy bevezető *idézetnek* kell tekintelnünk,¹⁶ amellyel a prédikátor *vitába száll*, és amelyhez a 3,9-15-ben fejti ki kifogásait. Ha tehát hűek akarunk maradni a Préd könyvének teológiájához, akkor a 3,1-8-at úgy kell olvasni, mint a Préd ellentextusát.

Természetesen a szöveg magyarázásánál nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy itt egy sajátos helyzetű ember szólal meg: az élettől megundorodott és magányosan kereső ember (vö. 2,18-19), akit a klasszikus kegyesség hitvallása már nem tud kielégíteni. Számára a 3,2-8 szabályossága már nem a megnyugtató harmóniát jelenti. A lüktető, monoton rendszeresség hangsúlyozása inkább boszszantja a prédikátort.

¹⁵ Egy ilyen törvényszerűség pl., hogy az igazat Isten mindig jutalmazza.

¹⁶ Blenkinsopp, *Ecclesiastes*, 55-64; vö. Murphy, *Ecclesiastes*, 31, 33. Blenkinsopp szerint az idézet (zsidó vagy görög) sztoikus szemléletet tükröz. A Préd nem az alap gondolatot kifogásolja (mindennek megvan az ideje), hanem az ebből levonható etikai következtetésben tér el a sztoikustól. Míg ez azt állítja, hogy az ember az ő cselekedeteit az eseményeknek megfelelően irányítja, a Préd szerint ez nincs hatalmunkban (62). A Préd 3,1 a traktátus felirata (60). Krüger elválasztja egymástól 3,1-9 és 3,10-4,12-t, és ez utóbbit az előző revíziójának tartja, tehát a 3,10-22-t ő is egyfajta kommentárként fogja fel (*Kohelet*, 169).

Az idő tematikához lásd még Zsolt 31,16; Péld 15,23; 25,11; Ézs 45,7; Ám 3,6. Sirák 3,2-8; 39,16.21.34. Az ÚSZ-ből pedig: Mt 16,3; 21,34; 26,18; Mk 1,15; Mk 13,32-37; Lk 19,41-44; Lk 21,8; Jn 7,6.8; Csel 1,7; 17,26; 24,25; Róm 13,11; 1 Kor 7,29-31; 2 Kor 6,2; Gal 6,9-10; Ef 5,16.

3. Prédikációvázlat

Abban a világban, amelyben élünk a prédikátor személye és ideológiája sok ember számára vonzó lehet, főként azért, mert ez a könyv egy olyan személyiségről árulkodik, aki az élet értelmét nonkonformista módon keresi. A prédikátor az ég alatti világban szemlélődik és itt különböző kérdésekkel szembesül. A hagyományos válaszok, az évezredek tradíció, az atyák útmutatása, magyarázata, következtetései, etikája nem elégítik ki őt, nem nyújtanak neki vigaszt. Úgy látja, hogy ezek ellentétben állnak saját tapasztalataival. Ugyanakkor látja az ég alatt élő ember korlátait is úgy a lehetőségek, mint a lehetőségek fölismerésének terén. Ez az élmény először kiábrándítja őt (2,18-19), de keresését nem hagyja abba. Elhatározza, hogy nem az ősök nyomán indul el, hanem új vizekre evez. A fenti bibliai rész ennek a keresésnek az eredményét tükrözi.

Miről szól ez a rész? A Préd 3,1-15 központi gondolata az emberi történelem montonitása, látszólagos determinációja és az ebből levonható következtetés az ember életének értelmére és céljára nézve. A Préd 3,2-8 különböző eseményeket sorol fel 7x2 párhuzamos verssorban, amelyek az emberi élet különböző területeire vonatkoznak. Ezek az események ellentétpárban jelennek meg, úgy mint kíváncsi és nem kíváncsi, vagy pozitív és negatív történések: születés – halál, szeretés – gyűlölet, stb. Az események hol pozitív/negatív, hol pedig fordított sorrendben következnek. Ha a Préd 3,2-8-at a fejezet többi részétől elvonatkoztatva olvasuk, akkor sokféleképpen értelmezhető. Beszélhet arról, hogy megvan minden időhöz az *odaillo* emberi cselekvés, az embernek csak föl kell ismerni az alkalmas időt, hogy az alkalmas cselekedettel reagáljon. De lehet úgy is értelmezni, hogy az élet eseményei nem véletlenszerűen, hanem időben *behatárolható* módon érnek minket. Ha most sírok, akkor számítsak arra, hogy egyszer majd eljön az ideje annak is, hogy ugrálva örvendezzek (3,4). Nem marad tartós ez az állapot.

Mégis, ha a 3,1-15-t együtt vizsgáljuk (mint ahogy ezt a perikópát tervezték is), akkor azt kell látnunk, hogy a 9. v. határozza meg a 3,2-8 értelmét is: Mi a haszna az embernek abból, hogy annyit fáradozik? Ez pedig azt jelenti, hogy a 3,2-8-ban a prédikátor egy a saját korában közismert életszemléletet idéz, amellyel vitatkozva rámutat arra a zsákutcára, ahová ez a filozófia vezethet. Ha ugyanis mindennek megvan a maga ideje, akkor miért fáradozzak? Az ember mindig azért tesz

dolgokat, hogy a jelenlegi helyzetén változtasson. Ha nincs mit ennie, dolgozik azért, hogy legyen. Ha még nincs lakása, akkor dolgozik azért, hogy házat vásárolhasson. Ha nincs egészsége, akkor minden megtesz azért, hogy azt megszerezze. Ha viszont az emberi életben mindennek megvan az ideje, akkor ez egyfajta fatalizmushoz vezethet: miért tenni valamit akkor, ha ez az én fáradozásomtól függetlenül úgymint megvalósul? Ha nem kerülhető el, ami „ránk van mérve”, nem szüszifoszi fáradozás-e csupán az élet?

A prédikátor itt olyan kérdést fogalmaz fel, amelyre közülünk is sokan eljutottak már, vagy bármikor eljuthatnak az életük során. Ilyen vívódásokból vezetnek letargiához, midlife crisis-hez, ebből lesz kiégés és öngyilkosság. Ha valaki csak az ég alatti szférában vizsgálódik, akkor nincs módja kitörni a bűvös köréből.¹⁷ Ez az kereső ember viszont nem áll meg itt. A Préd-ban az ég alatt nemcsak a korlátot jelképezi, hanem egyúttal utal arra is, hogy esetleg az ég fölött vannak más válaszok és más lehetőségek is. És elindul ezeket megkeresni.

(I) Mit tud meg és mond el a prédikátor Istenről?

(1) Először azt, hogy a foglalatosságot, bajlódást, töprengést az *Isten adta* (3,10). Ugyanide kapcsolható a 3,15 is, amelyben az események ciklikusságát is úgy értékeli, mint amelyeket Isten hozott elő. Legalább a tudat szintjén tisztában lehetek azzal, hogy isteni eredetű az, ami gyötörni szokta a lelkemet. Többször akkor gyötöri, amikor erről elfeledkezem. De ezzel a sorsszerűséggel nem lehet kibékülni akkor, ha csupán annyit látjuk, hogy Isten állította be a világ óráját. Ha „a gép forog” magától, de „az Alkotó pihen” és hagyja, hogy évmillióig eljárjon tengelyén.¹⁸ Lehet, hogy a deista megelégszik ezzel, de a mai embert kevésbé nyugtatja meg ez a válasz. Lehet, hogy vannak emberek, akik beletörődnek abba a tudatba, hogy Isten cselekszik az ő életükben. A prédikátor ennél távolabb akar vezetni.

(2) Másodszor elmondja azt is, hogy Isten mindent szépen és a *maga idejében* tett. Ez már nem az óra kiszámítható ketyegése. Itt valószínűleg utalás történik a 3,2-8-ra, mint olyan eseményekre, amelyek nem csak úgy, beavatkozás és kontroll nélkül, sorsszerűen, véletlenszerűen következnek egymás után, hanem Isten a maga idejében viszi végbe azokat. Lehet, hogy az ember az idő foglya,¹⁹ de az idő az Isten fogja. Azáltal, hogy a 3,2-8-t Isten kezébe teszi azt is elmondja, hogy a mi világunkkal ellentétben Isten világa nem polarizált. Sok más kortársától eltérően, akik az emberi élet eseményeinek alakulását a jó és gonosz erők harca

¹⁷ Ld. Babits Mihály, *A lírikus epilógja*.

¹⁸ Madách Imre, *Az ember tragédiája*.

¹⁹ Lauha, *Kohelet*, 65: „az idő szuverén úr, az ember az ő rabszolgája”.

végkimenetelétől teszik függővé, a prédikátor a szerencsés és szerencsétlen napokat ugyanattól az Úrtól származtatja (vö. 7,14).

(3) Harmadszor, az hogy az ember eszik és iszik az Isten ajándéka. Az evés és ivás egészen *hétköznapi* dolgokat jelent. Amikor Kánaán földjén van, amit enni, senkinek nem jut eszébe megköszönni. De akkor, amikor az Isten éhséget ad a tej-jel és mézzel folyó földre, csak azután derül ki igazán, hogy ha van kenyér, akkor ez azt jelenti, hogy Isten látogatóban járt (Ruth 1,6). A prédikátor azt mondja, hogy nemcsak a nagy események jelzik azt, hogy Isten az ég alatt is jelen van, hanem az egészek hétköznapiak tűnő dolgok is róla árulkodnak (vö. 2,25). A negatív és pozitív események változása új istenismeretre vezet. Az ajándékban benne van az, hogy személyes. Nem az automatából vettem ki, hanem valaki elhozta nekem.

(4) Negyedszer, azt is megtudja, hogy Isten csak olyan dolgokat cselekszik, amelyhez sem hozzátenni nem kell, sem abból elvenni. Az ő cselekedete örökké (*ólám*) lesz, szemben az ember munkájának múlandóságával. Ahelyett, hogy a menedéket és a maradandóságot a saját munkámban, munkám hasznában keresném forduljak inkább hozzá.

(II) Milyen etikai következményei vannak ennek a felismerésnek az emberre nézve?

(1) Először is az, hogy az Isten *adott lehetőségeket és korlátokat*. Az örökkévalóságot az ember szívébe adta. Ez a kifejezés (*לְעֹלָם* *ólám*) utal a múltbeli és jövőbeli időre egyaránt. Kint lehet, hogy a pillanat az úr, de bent a szívben ott az örökkévalóság íze. Ugyanakkor nem felejthetjük el azt, hogy a lehetőségek mellett vannak korlátok is. Isten múltbeli tetteit láthatjuk, de a jövőnk kulcsát nem adta a mi kezünkbe. És az asztrológusok kezébe sem. Ott van az örökkévalóság, tudom, hogy jön, de elejétől végéig nem tudom kifürkészni. Miért van ez így? Hogy féljem az Istent, ami a Biblia nyelvén azt jelenti: tiszteljem őt. Mindent nem tudok meg, de amit megtudok azért legyen hálás.

(2) Másodszor, hogy a világban visszatérő események nemcsak az elkedvetlenítő sorsszerűségre utalhatnak, hanem a *hitemet erősíthetik* a jövőm felől. Az ember fölismerheti azt, hogy a múltban Isten mindent szépen a maga idejében tett (vö. teremtés). És jóllehet a jövőmet nem láthatom, nincs bepillantásom Isten határidőnaplójába az elkövetkező napokra, hetekre, évekre, mégis építhetek arra a bizonyosságra, hogy ha az Isten a múltban mindent jól cselekedett, és ha ahhoz semmit tenni nem kellett, akkor ez a jövőben is így lesz. Nem véletlenül kellett Izraelnek a saját történelmét recitálni akkor, amikor kétségei voltak jövője felől.

(3) Harmadszor, arra következtethetünk a prédikátorral együtt, hogy ha az Isten kezében van az életem forgása, nincs jobb, mint *jót cselekedni és örülni*. A jót

cselekedni (עֲשֵׂה יָפֶה *ászá jáfe*) egyrészt visszatükrözése annak, amit Isten tesz: mindent szépen, azaz jól (vö. a teremtéstörténet). De ezen túlmenően, valószínűleg az élethez való pozitív hozzáállást is jelenti, azaz a sírás helyett nevetés, gyűlölet helyett szeretet, gyilkolás helyett gyógyítás, háború helyett béke. Teljes életben azt jelenti, hogy ezeket most már nem az időhöz méri. Nem kell feltétlenül az idő foglya légy. A prédikátor itt azt mondja, hogy nem az időt kell megvárni, amelyhez az alkalmas cselekedetet társítom, hanem cselekedjem a jót, és akkor – tegyük hozzá – eljöhet az ideje is. A passzív elzárkózás, a keserű beletörődés, a rezignáció helyett az aktív részvételre biztat. A jó élvezése (kivárása) helyett a jó cselekvésére szólít föl. Az „örvendezzen” nem korlátozódik bizonyos körülményekre, hanem már-már az 1 Thessz 5,16 szellemében minden időszakra kiterjeszti azt. Ez az az öröm, amelyet nem a körülmények határoznak meg, hanem amely meghatározza a körülményeket. Jut belőle Pálnak a börtönbe is, viszi magával mindenhová (másokhoz is) tövises testében.

Az ÚSZ felől mi még többet látunk, mint ez az életet megjárt prédikátor. Bár az ösvényeket, amelyeken Isten vezetni fog még nem ismerjük, mégis tudjuk a célt, ahová el akar vezetni minket. Ez a tudat biztasson minket még hűségesebb Krisztus-követésre, istenfélelemre és – amit a prédikátor nem mondott el – hálaadásra.

4. Példák, képek, szemelvények

A Préd 3-ban feszegetett egzisztenciális kérdés számtalan irodalmi műben megtalálható. Főntebb utalás történt már Babits Mihály, A lírikus epilógja, című versére, illetve Madách Imre, Az ember tragédiája, című művére.²⁰ Ez utóbbiban lásd főként a harmadik jelenet záró részeit, a Lucifer és Ádám párbeszédét:

Lucifer

(*félre*) Keserves lesz még egykor e tudásod,
S tudatlanságért fogsz epedni vissza.
(*fent*) De türelem. Tudod, hogy a gyönyör
Percét is harccal kell kiérdemelned;
Sok iskolát kell még addig kijárnod,
Sokat csalódnod, míg mindent megértesz.

²⁰ Ha a prédikátor szemlélődése kiindulópontjának fontosságát akarnánk hangsúlyozni (menynyire meghatározza a helyzet a kérdésfelvetést és az eredményt), akkor utalhatunk a Kosztolányi Dezső, A szegény kisgyermek panaszai, című művére.

Ádám

Könnyű neked beszélni türelemről,
Előtted egy öröklét van kitérve,
De én az élet fájából nem ettem,
Arasznyi lét, mi sietésre int.

Lucifer

Minden, mi él, az egyenlő soká él,
A százados fa s egy napos rovar.
Eszmél, örül, szeret és elbukik,
Midőn napszámát s vágyait betölté.
Nem az idő halad: mi változunk,
Egy század, egy nap szinte egyre megy.
Ne félj, betöltöd célodat te is,
Csak azt ne hidd, hogy e sártestbe van
Szorítva az ember egyénisége.
Látád a hangyát és a méherajt:
Ezer munkás jár dőréen össze-vissza
Vakon cselekszik, téved, elbukik,
De az egész, mint állandó egyén,
Együttleges szellemben él, cselekszik,
Kitűzött tervét bizton létesíti,
Mig eljön a vég, s az egész eláll. -
Portested is széthulland így, igaz,
De száz alakban újolag felélsz,
És nem kell újra semmit kezdened:
Ha vétkezel, fiadban bűnhődöl,
Köszvényedet őbenne folytatod,
Amit tapasztalsz, érzesz és tanulsz,
Évmilliókra lesz tulajdonod.

Ádám

Ez visszapillantása az öregnek.
De ifju keblem forró vágya más:
Jövőmbe vetni egy tekintetet.
Hadd lássam, mért küzdök, mit szenvedek.

Éva

Hadd lássam én is, e sok újulásban
Nem lankad-é el, nem veszít-e bájam.

Lucifer

Legyen. Bűbájat szállítok reátok,
És a jövőnek végeig beláttok
Tünékeny álom képei alatt;
De hogyha látjátok, mi dőre a cél,
Mi súlyos a harc, melybe útatok tér;
Hogy csüggedés ne érjen emiatt,
És a csatától meg ne fussatok:
Egére egy kicsiny sugárt adok,
Mely biztatand, hogy csalfa tünemény
Egész látás - s e sugár a remény. -

5. További szempontok az istentisztelet alakításához

Lekció. Ha a kijelölt bibliai rész túlságosan hosszúnak tűnne textusnak, akkor föl lehet olvasni lekciónak a 3,1-15-t és alapigének a kulcsfontosságú 9. verset. De az itt tárgyalt kérdéshez bőséggel kínálkozik más bibliai perikópa is, pl. Mk 13 (az idő, amely Isten hatalmában van, de amelyet az övéi javára akar fölhasználni; a választottakért *megrövidítheti* azokat); Jel 4 (betekintés az ég fölött történő dolgokba, az eseményekbe, amelyeknek meg *kell* történni; a hétköznapi ember számára hozzáférhetetlenek, de János által Isten itt föllebbenti a fátylat).

Énekek. Az igehirdetéshez tartalmi szempontból több ének is kapcsolódik.²¹ Pl. Gondviselő jó Atyám vagy (391), Mindenek meghallják (392), Mind jó, amit Isten tészén (393), Forog a szerencse (396), Hagyjad az Úristenre (397), Istenre bízom magamat (398), Légy csendes szívvel (400), Térj magadhoz, drága Sion (407), Áldó hatalmak oltalmába rejtve (459).

Egyéb. A prédikációhoz kapcsolódó hitvallási kérdés: „Mit használ nekünk Isten teremő munkájának és gondviselésének ismerete?” Kedvünk ellenére való dolgokban türelmesek, boldogságban háládatosak, az eljövendő dolgokra nézve jó

²¹ A számok a Magyar Református Énekeskönyv (MRETZS és EREK: Kolozsvár 1999) énekszámait jelölik.

reménységünk legyen. A templomi istentisztelet záró mozzanatában, a záró ének és áldás előtt föl lehet olvasni összefoglalóként ezt a hitvallási kérdést és választ.

6. Felhasznált irodalom

Blenkinsopp, Joseph. Ecclesiastes 3.1-5: Another Interpretation. In: *Journal for the Study of the Old Testament* 66 (1995), 55-64.

Jakubinyi György. *Minden hiábavalóság? A Prédikátor könyvének magyarázata*. Gyulafehérvár ²2000.

Krüger, Thomas. *Kohelet (Prediger)*. Biblischer Kommentar Altes Testament XIX Sonderband. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 2000.

Lauha, A. *Kohelet*. Biblischer Kommentar Altes Testament XIX. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 1978.

Murphy, Roland E. *Ecclesiastes*. Word Biblical Commentary 23A. Dallas, TX: Word 1992.

Schwienhorst-Schönberger, Ludger. Das Buch Kohelet. In: Zenger, Erich (szerk.): *Einleitung in das Alte Testament* (Stuttgart ⁴2001), 339-341.

Rad, Gerhard von. *Weisheit in Israel*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag ²1982.